

◆ Publisistika

“BİZ TÜRKÜK, AZƏRBAYCAN İSƏ BİZİM YURDUMUZDUR”

Vintsas Kreve-Mitskəviçyus

Vintsas Kreve-Mitskėviçyus (1882-1954) XX əsr Litva ədəbiyyatının ən məşhur klassik yazıçılarından biridir. Eyni zamanda, görkəmli ədəbiyyatşünas alim, ictimai-siyasi və mədəni xadim olaraq tanınır. O, Kaugnas və Vilyūs universitetlərinin professoru (1922-1943), həm də Litva SSR EA-nın ilk prezidenti olub. Kreve onun ədəbi təxəllüsüdür, əsl фамилиясы isə Mitskėviçyusdur.

Vintsas Krevenin ədəbi irsi Litva ədəbiyyatı qızıl fondunun mühüm bir hissəsini təşkil edir. Bu irsin böyük qismi indiyədək Litvanın orta və ali məktəblərinin tədris proqramlarına daxil edilərək müntəxəbatı əsərlər kimi tədris olunur. Litvalı ədəbiyyatşünas və tənqidçi, professor Vitautas Kubilyus (1926-2004) yazır ki, “V.Kreve öz yaradıcılığında Avropa universallığını və janr müxtəlifliyini çoxvektorlu və polifonik şəkildə ustalıqla əks etdirən, milli idealizm yönü ədəbiyyata dramatik əhatəlilik və klassik dolğunluq gətirən ilk Litva yazıçısı olaraq, ən məşhur milli psixoloji surətlərin və milli ədəbi üslubun yaradıcısıdır...”¹

V.Kreve həm sağlığında, həm də vəfatından sonra, bir çox Litva yazıçılarının taleyində, ədəbi axtarış və yaradıcılıq yollarında xüsusi rol oynayır. Onun istedadı, erudisiyası, çoxşaxəli fəaliyyəti və böyük dühası, adi adamlardan tutmuş tanınmış şəxsiyyətlərə qədər ən müxtəlif məslək və əqidəli insanları vəcdə gətirib, həmin illərdə mövcud olmuş ədəbi iqlimin gerçəkləşməsində müstəsna rol oynayır, milli mədəniyyətin inkişafına güclü təkan verib və indiyədək Litva mədəniyyəti və ədəbiyyatında öz təsir qüvvəsini itirməyib...

V. Kreve 1882-ci il oktyabrın 19-da Litvanın Varena rayonu Merkine bələdiyyəsinin Subartonis kəndində dünyaya gəlib. İlk təhsilini 1898-1900-cü illərdə Vilyūs katolik ruhani seminariyasında alıb. Sonralar öz üzərində müstəqil çalışaraq 1904-cü ildə 1-ci Kazan şəhər gimnaziyasında ekstern yolu ilə imtahan verib kamal attestatı alıb. 1904-1908-ci illərdə Kiyev universitetinin Tarix-filologiya fakültəsində rus dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə təhsilini davam etdirib, müqayisəli dilçilik sahəsində diplom işini müdafiə edərək filologiya magistri dərəcəsinə layiq görülüb.

* * *

¹ – Vytautas Kubilius. “XX amžiaus literatūra”. Vilnius, “Alma Littera”, 1995, psl. 83

V. Krevenin həyat və yaradıcılığının, elmi-pedaqoji, mədəni-maarif və ictimai-siyasi fəaliyyətinin on bir ilə yaxın dövrü Azərbaycanla sıx bağlı olub. Belə ki, o, 1908-ci ildə müqəddəs Vladimir adına Kiyev İmperator Universitetini bitirdikdən sonra - 1909-1920-ci illərdə 1-ci Bakı realnı məktəbində² rus dili və ədəbiyyatı müəllimi işləyib. Eyni zamanda burada ictimai-siyasi və mədəni xadim kimi fəaliyyət göstərib. 1911-ci ildən başlayaraq V.Kreve eyni zamanda bir müddət Bakı Mariya qızlar məktəbində (Mariinskaya qadın gimnaziyasında) dərs deyib. O, 1912-ci ildə 1-ci Bakı realnı məktəbindəki əsaslı kitabxananın müdiri təyin olunub, 1914-1916-cı illərdə bu məktəbin Pedaqoji Şurasının katibi, 1917-1920-ci illərdə isə Şuranın sədri seçilib.

Həmin illərdə 1-ci Bakı realnı məktəbində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi işləyən böyük pedaqoq və yazıçı Abdulla Şaiqlə (1881-1959) Krevenin yaxın dostluq və yaradıcılıq əlaqələri yaranıb. A.Şaiq 1957-ci ildə V.Kreve haqqında yazdığı xatirələrində minnətdarlıq hissi ilə qeyd edir ki, Litva yazıçısı onun "...ədəbi görüş dairəsinin genişləndirilməsində və dünya ədəbiyyatı xəzinəsini öyrənməsində böyük əmək sərf etmiş və mühüm rol oynamışdır".³

V. Kreve 1-ci Bakı realnı məktəbinin nəzdində fəaliyyət göstərən şagird ədəbi dərnəyinə rəhbərlik edib. Bu dərnəyin ən istedadlı üzvlərinin, həmçinin azərbaycanlı şagirdlərin ədəbi yazılarının "İlk cürcətilər" ("Первые восходы") adlı rusca almanaxda çap olunaraq yayılmasında bilavasitə iştirak edib. Dərnəkdə araşdırılan mövzuların çoxunun rus və Qərb ədəbiyyatı ilə bağlı olmasına baxmayaraq, o, apardığı məşğələlərdə türk mədəniyyətinin də öyrədilməsinə yer verib. Dərnəyin keçmiş üzvü, V. Krevenin şagirdi, sonralar Bakı Dövlət Universitetinin dosenti olmuş coğrafiyaşünas alim Hadı Əliyev öz müəllimi haqqında 1957-ci ilin dekabrında yazdığı xatirələrində göstərir ki, "...Mitskəviçyus Şərq ədəbiyyatının bütün yeniliklərini izləyirdi... Məsələn, şagirdlərdən biri onun rəhbərliyi ilə "Müasir türk ədəbiyyatı" mövzusunda referat yazmışdı".⁴

V. Kreve Azərbaycan folkloru, etnoqrafiyası və məişəti ilə çox yaxından maraqlanır, şagirdlərindən tez-tez xalq əfsanələri, nağıllar və adət-ənənələr haqqında soruşardı. O vaxtlar Qori müəllimlər seminariyası şagirdlərinin toplayıb buraxdıqları "Qafqaz xalqlarının atalar sözləri və zərb-məsəlləri" dəftərlərini acgözlüklə oxuyub toplayardı. Bunlar V. Kreve üçün həmişə əsl bayram və qiymətli söz xəzinəsi idi...

Bakıda kamil pedaqoq kimi ad qazanmış V.Kreve azərbaycanlı şagirdlərinin mütərəqqi dünyagörüşlərinin formalaşması, ədəbi-estetik və elmi-nəzəri baxışlarının rəşadətli istiqamətdə inkişaf etməsi və beləliklə də Azərbaycan türklərindən oluşan yüksək səviyyəli ziyalı dəstəsinin yetişdirilməsi işinə mühüm töhfələr verib. Onun yetişdirmələri sırasında sonralar Azərbaycanda yazıçı, jurnalist, həkim, iqtisadçı, pedaqoq və ictimai-mədəni xadim kimi tanınmış Tağı Şahbazi Simurğ, Ruhulla Axundov, Abdulla Şıxlinski, Abdulla Şahbazov, Həbib Talışinski, Qulaməli Həsənov, Hadı Əliyev, Səməndər Axundov və bir sıra digər şəxslər vardı...

Yazıçı və dövlət xadimi Tağı Şahbazi (1892-1938) 1935-ci ildə Bakıda çapdan çıxmış "Əsərləri"nin birinci cildinə yazdığı ön sözdə Litva yazıçısının adını böyük məhəbbət və minnətdarlıqla çəkib.⁵ O, ədəbi yaradıcılığına V.Krevenin göstərdiyi təsirdən danışaraq onu öz əsərlərinin ilk tənqidçisi

² – O vaxtlar Nikolayevskaya - indiki İstiqlaliyyət küçəsində yerləşən həmin məktəbin keçmiş binasında hazırda Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti fəaliyyət göstərir.

³ – Abdulla Şaiq. "Xatirələrim". Bakı, "Gənclik", 1973-cü il, səh. 347-348

⁴ – Vincas Krėvė-Mickevičius. Literatūra ir kalba, t. XVII. Vilnius, "Vaga", 1981, psl. 349

⁵ – Tağı Şahbazi Simurğ. "Əsərləri", I cild, Bakı, "Azərənər", 1935, 289 səh., 3000 nüsxə.

adlandırıb. Amma nəşriyyat o zaman V.Krevenin mühacirətdə - Litvada yaşadığını əsas tutaraq, T.Şahbazini bu fikrindən döndərə bilib və məhz buna görə də V.Krevenin adı həmin kitaba salınmayıb (bu haqda T.Şahbazinin qardaşı Abdulla Şahbazov xatirələrində yazıb).

İstedadlı şagirdi, sonralar Azərbaycanda ictimai-siyasi xadim, tərcüməçi, ədib və publisist kimi tanınmış Ruhulla Axundova da (1897-1938) Kreve himayədarlığı edib. Belə ki, dəfələrlə R.Axundovun təhsil pulunu ödəyə bilmədiyi üçün məktəbdən xaric olunmasının qarşısını alıb, pedaqoji şura iclaslarında və direktorluğun qarşısında onu haqlı olaraq müdafiə edib. Nəticədə yaxın gələcəyin fəal ictimai xadimi məktəbi uğurla bitirə bilib.

* * *

“Dil millətin ucaldığı əzəmətli abidedir...”. Bu aforizm V.Krevenin müasiri, Litva ədəbi dilinin “atası” sayılan Yonas Yablonskis (1860-1930) adlı məşhur dilçi alimə məxsusdur. V.Kreve bütün həyatı və yaradıcılığı boyu bu əzəmətli abidəni daha da cilalayıb və var gücü ilə qorumağa çalışıb. Onun ana dilinə həm həyatda, həm də əsərlərində sədaqətli övlad sevgisi ilə yanaşmasını digər böyük mütəfəkkir və humanist xadim - Litva yazı dilinin banilərindən biri kimi tanınmış Mikaloyus Daukşanın (1527-1613) 400 il bundan öncə söylədiyi və artıq aforizmə çevrilən bu fikri ilə ifadə etmək olar: “Dil - məhəbbət əlaqəsi, birliyin anası, vətəndaşlığın atası və dövlətin keşikçisidir”.

Odur ki, Litva danışığı dili V.Krevenin yaradıcılığında ən yüksək linqvistik keyfiyyət və üslub mədəniyyəti süzgəcindən keçirilib qiymətli daş-qaşlar kimi qarışıqlardan təmizlənir, emal edilib qızıl külçələr şəklinə salınır və “məhəbbət əlaqəsi, birliyin anası” olduğunu təsdiqləyən ritmik quruluşlu poeziya misraları kimi səslənən cümlələrə çevrilirdi...

Ana dilini – o cümlədən Azərbaycan dilini millətin varlığını təsdiq edən birinci amil olaraq qorumaq və sevə-sevə yaşatmaq qayğısı V.Kreveni Bakıdakı pedaqoji fəaliyyətində narahat edən başlıca məqamlardan biri idi. O, bu məsələyə ələlxüsus Baltik xalqları ziyalılarına xas olan mütərəqqi mühafizəkarlıq və böyük həssaslıqla yanaşırdı. Azərbaycan dilinin 1-ci Bakı realını məktəbində tədris edilmə problemləri ilə bağlı V.Krevenin ictimai-siyasi və edukoloji görüşləri Məmməd Əmin Rəsulzadənin o zaman həmin məktəbdə hökm sürən vəziyyətə aid 1908-ci ildə dərc etdirdiyi “Realını məktəbində müsəlman əlifba sinfi” adlı araşdırma məqaləsində⁶ yer almış tənqidi mülahizələrlə və irəli sürülmüş milli-maarifpərvər müddəalarla tamamilə uzlaşırdı.

Beləliklə, V.Kreve azərbaycanlı şagirdlərinə milli şüur və özünüdərkətmə amillərinin təlqin edilməsi, vətənpərvərlik hisslərinin, milli duyğuların oyadılması, Azərbaycan dili və ədəbiyyatının, həmçinin qədim tariximizin təbliğ olunması, maarif və mədəniyyətin milli ruha istiqamətlənməsi, eyni zamanda, digər milli-mənəvi dəyərlərimizin yayımlanması, ümumiyyətlə, Azərbaycan və azərbaycançılıqla bağlı bütün sahələrdə xeyirxah işlər görərək müstəsna xidmətlər göstərmiş V.Krevenin keçmiş şagirdi Səməndər Axundov müəllimi haqqında 1957-ci ilin martında yazıb:

“...Bir kərə şagirdlərdən biri Mitskəviçyusdan soruşdu ki, doğrudanmı biz tatarıq? O dedi ki, yox, biz türük və Azərbaycan (bu sözü o zaman ilk dəfə biz ondan eşitdik) isə bizim yurdumuzdur. Sonra isə o, Azərbaycan dilinin mənşəyi və qədim Azərbaycan mədəniyyəti barədə danışdı, Nizami, Xaqani və Füzulinin yaradıcılığından söhbət

⁶ – Bakı, “Tərəqqi” qəzeti, 23 sentyabr 1908-ci il, № 59.

açdı. Mitskəviçyus öz fikirlərini çox cəsarətlə söyləyirdi və xüsusilə qeyd edirdi ki, bizim dilimiz heç bir “tuzemni” dil yox, Azərbaycan dilidir və bu dili öz adi ilə adlandırmaq lazımdır”.⁷

Qeyd etdiyimiz kimi, ana dilinə sevgi və hörmət, öz dilinə sahib olmaq, onu millətin varlığını təsdiq edən ən ilkin həyatverici amillərdən biri olaraq göz bəbəyi kimi qorumaq V.Kreveni Bakıda narahat edən başlıca məsələlərdən biri idi. Bu baxımdan yazıçı Abdulla Şaiqin V.Kreve haqqında 1957-ci ildə yazdığı "Litvalı həmkarım" adlı xatirələrində qeyd olunmuş çoxsaylı faktlardan birini səciyyəvi örnək kimi göstərmək olar. A.Şaiq qeyd edir ki, V.Kreve o vaxtlar öz uşaqlarının “yerli dil” dərslərində iştirak etmələrini həqarət sayan və buna icazə verməyən, “Qafqaz tatarları” və ya “tatarva” sözləri əvəzinə azərbaycanlılar, “tuzemni yazık” ifadəsi yerinə “Azərbaycan dili” sözlərini işlətmək istəməyən bəzi üzdnəirəq azərbaycanlı valideynlərə elə yerindəcə, müəllimlər otağında narazılığını bildirərək deyirdi: “O adam ki, doğma ana dilini öyrənməkdən utanır, onu adam adlandırmaq olmaz”. **Ədib vurğulayır ki, V.Kreve “...adamin milli qürurunu tapdalayanlara qarşı, xüsusən o vaxt azərbaycanlılara olan pis münasibətə, onları “tuzemni” hesab edənlərə qarşı çox amansız idi. O, bütün bunları alçaq hərəkət kimi qəbul edir, belə münasibətlərlə barışmırdı...”⁸**

Rusiya İmperiyasının Azərbaycanda milli xüsusiyyətləri və xəlqi dəyərləri məhv etmək, milli kimliyi unudurmaq üçün yeritdiyi assimilyasiya siyasətinə tam zidd olan belə mərd hərəkətlər və nəcib misallar V.Krevenin Azərbaycanla bağlı fəaliyyətində çoxdur. Bunu Litva yazıçısının Bakıda onunla birgə işləmiş həmkarları, həm azərbaycanlı, həm də digər millətlərdən olan şagirdləri, eləcə də litvalı müasirləri öz xatirələrində dönə-dönə qeyd ediblər. A.Şaiqin və 1-ci Bakı realni məktəbi şagirdlərinin V.Kreve haqqında yazdığı həmin xatirələr 1981-ci ildə Litva SSR Elmlər Akademiyasının Litva Ədəbiyyatı və Dili İnstitutu tərəfindən Vilnüsə buraxılmış “Ədəbiyyat və Dil” elmi-kütləvi seriyasının 17-ci cildində çap olunub. Litvalı ədəbiyyatşünas Yokubas Sklyutauskasın 1957-1959-cu illərdə Bakıda topladığı bu xatirələr və avtobiografik mətnlər hazırda göstərilən institutun Əlyazmalar fondunda saxlanılır...

* * *

V.Kreve ömür-gün yoldaşı, Bakı yəhudisi – Rebekka Karak (1889-1966) ilə də Azərbaycanda rastlaşıb, çox sevdiyi bu xanımla 1913-cü ilin avqust ayında ailə həyatı qurub. Nikah mərasimi Vilnüsə müqəddəs Mikoloyus adına katolik kilsəsində keçirilib və dini kəbindən qabaq katolikliyi, eləcə də Mariya-Ona adını qəbul edən Karakla Krevenin nikahı məhz burada qeydə alınıb. 1914-cü il iyulun 7-də isə bu nikahdan Ona-Aldona adlı qızları dünyaya gəlib.

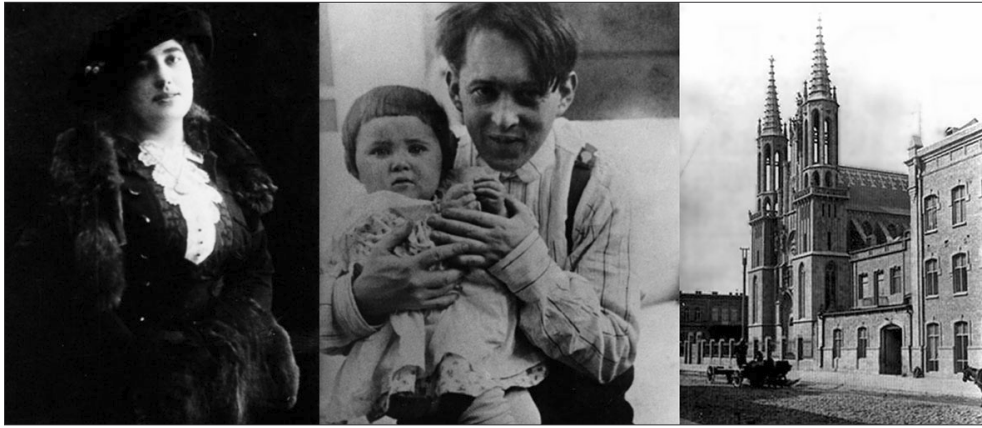
Azərbaycanda özünə yeni dostlar tapan V.Kreve Bakının qaynar mühitinə qaynayıb-qarışıb, şəhərin ictimai-mədəni və ədəbi həyatında yaxından iştirak edib. O, 1911-1912-ci illərdə Bakı Xalq Universitetinin təsisçilərindən biri olub. Bu universitetin və bir sıra xeyriyyə cəmiyyətlərinin xətti ilə müxtəlif auditoriyalarda ədəbiyyat, dil, tarix, fəlsəfə və din mövzularında mühazirələr oxuyub, dərin məzmunlu çıxışlar edib. O vaxtkı Bakı qradonaçalniki - şəhər rəisi polkovnik Pyotr İvanoviç Martinov (1867-?) bu ictimai-mədəni ocağı "üsyankar natiqlərin tribunası" kimi öz nəzarəti altında saxlamağa çalışsa da,

⁷ – Vincas Krėvė-Mickevičius. Literatūra ir kalba, t. XVII. Vilnius, “Vaga”, 1981, psl. 346-347

⁸ – Abdulla Şaiq. “Xatirələrim”. Bakı, “Gənclik”, 1973-cü il, səh. 344-345.

hətta bir neçə dəfə onun fəaliyyətini dayandırmağa nail olmasına baxmayaraq, sonradan şəhər ictimaiyyətinin tələbi ilə universitetin fəaliyyəti yenidən bərpa edilib. Litva SSR EA-nın akademiki, ədəbiyyatşünas alim Kostas Korsakas (1909-1986) V.Krevenin yazıçılıq fəaliyyətinin 20 illiyinə həsr etdiyi məqalədə⁹ bu barədə ətraflı yazıb. Əlbəttə, Martinov pedaqoq V.Kreveni tanımaya bilməzdi, şübhəsiz ki, onun "millətçi çıxışları" barədə də eşitmişdi. Belə ki, Martinovun oğlu 1-ci Bakı realnı məktəbinin şagirdi idi və çox pis oxuduğuna görə atası onu bu məktəbdən çıxartmağa məcbur olmuşdu. Sözsüz ki, V.Krevenin öz şagirdlərinə Azərbaycanla bağlı ötürdüyü mütərəqqi bilgiler irticaçı şəhər başçısının xoşuna gələ bilməzdi.

V.Kreve Bakının siyasi həyatında da iştirak edir, 1917-ci ilin oktyabrında Bakı şəhər Dumasına qılsarı (deputat) seçilir və həmin il dekabrın 12-dən etibarən, bir müddət Dumanın katibi olaraq fəaliyyət göstərir. O, 1921-ci ildə tərcümeyi-halında yazdığına görə, o zaman Eserlər partiyası Bakı şəhər komitəsinin orqanı olan "Znamyä truda" qəzetini redaktə etməyə başlayır.

1. V.Krevenin həyat yoldaşı, bakılı xanım Rebekka Karak. Bakı, 1913-cü il.

2. V.Kreve azyaşlı qızı Onute ilə birgə. Bakı, 1915-ci il.

3. Müqəddəs Bakirə Məryəmin Məsum Hamiləliyi katolik kilsəsi.

V.Kreve 1917-1920-ci illərdə Bakı litvalılarının lideri olaraq Azərbaycanda yaşayan litvalıların təşkilatlanması, hüquqlarının qorunması, habelə onların bir çoxunun tarixi vətənlərinə qayıtmasını təşkil etmək sahəsində bir sıra əhəmiyyətli işlər görüb. 1917-ci ilin dekabrında V.Krevenin rəhbərlik etdiyi Bakı litvalıları digər Qafqaz litvalıları qurumları ilə birgə Tiflisdə Qafqaz Litvalıları Şurasını yaradıblar. Bu Şura o zaman Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanda yaşayan litvalıların təmsilçisi kimi, Litva dövlətini bərpa etmək istiqamətində aparılan milli-azadlıq hərəkatına əməli işdə dəstək verib və 16 fevral 1918-ci ildə Litva dövlətinin bərpası haqqında Aktın Qafqaz litvalıları adından da elan olunmasını təmin etmək üçün mühüm ictimai-siyasi fəaliyyət göstərib.

1918-ci ildə Azərbaycan və Litva dövlət müstəqilliklərini bəyan etdikdən sonra, V.Kreve fəaliyyətini əsasən Litva-Azərbaycan dövlətlərarası münasibətlərin təşəkkül tapmasına yönəldib, Litvanın Azərbaycanda rəsmi nümayəndəliyinin təsis olunmasında bilavasitə iştirak edib. 1918-ci il iyulun 23-də Litva Dövlət Şurasının qərarı ilə Qafqaz Litvalıları Şurasının bazası əsasında Tiflisdə Litvanın Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan dövlətlərindəki ortağ nümayəndəliyi təsis edilib və Qafqaz Litvalıları

⁹ – "Kultura" jurnalı, Kaunas, 1926-cı il, № 11 (Litva dilində).

Şurasının sədri, o zaman IV Tiflis oğlanlar gimnaziyasında riyaziyyat müəllimi işləmiş litvalı xadim Pranas Daylide (1888-1965) bu dövlətlərdə diplomatik nümayəndə təyin olunub.

Litvanın Qafqaz dövlətlərindəki nümayəndəliyinin yerləşdiyi bina. Nümayəndəlik 1918-1921-ci illərdə Tiflisdə keçmiş Kirocnaya - indiki Kote Mardjanışvili küçəsi № 45 ünvanında yerləşən binada fəaliyyət göstərib.

Beləliklə, Litva dövlətinin Cümhuriyyətlə diplomatik əlaqələrinin əsası qoyulub və müstəqil Azərbaycan-Litva dövlətlərarası münasibətlərinin tarixi məhz həmin vaxtdan başlanıb.¹⁰

1919-cu il martın 22-də Litvanın Zaqafqaziya respublikaları hökumətləri yanındakı diplomatik nümayəndəsi Pranas Daylide Litva Respublikasının Bakıda konsulluq səviyyəsində diplomatik agentliyinin açılması ilə bağlı olaraq 142 sayılı Nota ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici İşlər Nazirliyinə müraciət edib. Həmin Notada göstərilirdi ki, "... qaldırılan bu məsələ üzrə razılıq əldə olunarsa, konsul səlahiyyəti Litva vətəndaşı Vikenti Mitskeviçə (Vintsas Kreve-Mitskəviçyusa - M.H.) veriləcəkdir". Onda Xarici işlər naziri olmuş Məmməd Yusif Cəfərov (1885-1938) bu Nota ilə əlaqədar Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Nazirlər Kabinetinə məruzə edərək müvafiq təqdimat verir.¹¹ Bu təqdimat əsasında Milli Hökumət müsbət qərar qəbul edir və beləliklə, Bakı litvalılarının bilavasitə iştirakı ilə konsulluq açılır, V.Kreve isə burada Litvanın Azərbaycanda ilk konsulu təyin olunur.

İlkin dövrdə Litva konsulluğu Bakıda Pozenovskaya küçəsindəki 15 sayılı binada işə başlayıb (1929-cu il aprelin 20-də Bakı Şəhər Soveti Rəyasət heyətinin 9 sayılı qərarı ilə həmin küçənin adı dəyişdirilib və Fridrix Engelsin adı verilib. 1992-ci ildən həmin küçə "Cəfərov qardaşları" adlanır).

Konsul V.Kreve yenidən müstəqillik əldə etmiş Litva dövlətinin beynəlxalq aləmdə de facto tanınması üçün mühüm işlər görür. Litva diplomatının bu fəaliyyətinin, eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının da beynəlxalq aləmdə tanınması ilə bağlılığı vardı. Bunu deyərək, biz ilk növbədə M.Y.Cəfərovun göstərilən məruzəsində ehtiva olunmuş çox mühüm bir tezis əsas kimi götürürük. Nazir AXC hökumətinə yönəlik təqdimatında yazır:

¹⁰ – Lietuvių Enciklopedija. IV tomas. Leidėjas Lietuvių enciklopedijos leidykla, Bostonas, 1954, psl. 231; Lietuvių Enciklopedija. XII tomas. Leidėjas Lietuvių enciklopedijos leidykla, Bostonas, 1957, psl. 94.

¹¹ – Azərbaycan Respublikasının Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Dövlət Arxivi (ARSPİHDA), fond. 277, siy.2, iş 33, s.1-2.

“...Zənn edirəm ki, müqəddəratını təyin etmiş xalqların beynəlxalq əlaqələrinin inkişafına dəstək verməklə, biz eyni zamanda respublikamızın da beynəlxalq münasibətlər sahəsində nüfuzunun artmasına şərait yaratmış oluruq”.

V.Krevenin konsul təyin olunmasından sonra, Azərbaycan və Litva respublikalarının Paris sülh konfransındakı nümayəndə heyəti üzvlərinin, müstəqilliyin tanınması ilə bağlı 1919-cu ilin oktyabrın 8-də və 1920-ci ilin martın 16-da birgə imzalayıb Fransanın Baş naziri, Versal sülh konfransının sədri J.B.Klemansoya, eləcə də İtaliya Parlamentinə ünvanladığı deklarasiyalar və kollektiv müraciətlər, sözügedən tezisi əyani misallarla təsdiq edən vacib tarixi faktlardır.¹²

Qeyd edək ki, həmin tarixi faktları təsdiq edən Azərbaycan mənbələrində Litva nümayəndə heyəti üzvlərinin ad və soyadları bir qədər təhrif olunmuş şəkildə göstərildiyi üçün bu yazımızda o yanlışları da təshih etmək yerinə düşərdi. Belə ki, Azərbaycan Respublikası adından həmin sənədləri Ə.M.Topçubaşov və R.Xanbudaqov, Litva Dövləti tərəfindən isə mühəndis, diplomat Tomas Norus Naruşyaviçyus (1871-1927) və Litva yepiskopluğunun 1919-1922-ci illərdə Vatikandakı təmsilçisi, katolik keşişi Yurgis Naryauskas (1876-1943) imzalayıblar.

V.Kreve 1922-ci ildə Kaunasda yazdığı tərcümeyi-halında göstərib ki, o, 1919-cu ildə Azərbaycan Parlamentinin qərarı ilə açılan Bakı Universitetinin müəllimi (bəzi mənbələrdə dosent kimi göstərilib – M.H.) olaraq burada qədim bulqar dili üzrə bir semestr ərzində mühazirələr oxuyub.¹³ Demək o, Azərbaycanda ali təhsilli kadrların hazırlanmasında da bilavasitə iştirak edib.

1918-1920-ci illərdə onun Bakıdan Litvadakı dost və tanışlarına yazdığı məktublarda o dövrdəki Azərbaycan realıqları ilə bağlı bəzi bilgiler yer alıb və dramatik olaylar təsvir olunub. Məsələn, 1918-ci ilin payızında Bakıda baş verən qanlı hadisələr, türk hərbi hissələrinin Bakını azad etməsi və s.

* * *

V.Kreve ədəbi yaradıcılığında nə qədər yüksək humanist olub, əsərlərində nə qədər ümumbəşəri və dərin fəlsəfi ideyalar daşıyıcısı, yaddaqalan romantik surətlər yaradıcısı idisə, həyatda da bir o qədər həssas, qayğıkeş və xeyirxah bir insan idi. İnsan həyatı böyük təhlükə qarşısında qalarkən, V.Kreve onu xilas etmək naminə, hətta ona verilmiş konsul səlahiyyətlərindən, qayda-qanun çərçivəsindən kənara çıxsa belə, istifadə etməkdən çəkinməzdi. Bununla əlaqədar onun həyatının Bakı dövrü ilə bağlı dramatik tarixi bir faktı təqdim etmək istərdik. 1920-ci il aprelin 28-də Sovet Rusiyasının birbaşa hərbi təcavüzü nəticəsində müstəqil Azərbaycan Respublikası süqut etdikdən sonra, V.Kreve Litva “burjuaziya” dövlətinin rəsmi elçisi kimi daha Bakıda qala bilməyərək həmin il iyun ayının axırları, iyulun əvvəllərində öz Vətəninə qayıdarkən, Mixail Floroviç Podşibyakin (1883-1963) adlı bir rus həmkarının çətin vəziyyətə düşdüyünü görüb. O Podşibyakin ki, V.Kreve ilə birgə Bakı Dumasında fəaliyyət göstərmiş, eyni zamanda, Bakı Rus Milli Şurasının sədri kimi paytaxtın ictimai-siyasi həyatında və şəhərin idarə olunmasında yaxından iştirak edib, Rusiya Kadetlər partiyasının Bakı şəhər komitəsinin rəhbərlərindən biri olub. Şəhər Dumasına bu partiyadan qəlsəni seçilib, Rusiyada 1917-ci il oktyabr bolşevik çevrilişindən sonra “Rusiya inqilabının taleyi” mövzusunda Bakı məktəblərində əksinqilabi mühazirələr

¹² – Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920). Внешняя политика. Баку, издательство “Азербайджан”, 1998, стр.369-372, 566-567.

¹³ – Vinco Krėvėš-Micėevičiaus CURRICULUM VITAE. Literatūra ir kalba, t.XVII. Vilnius, “Vaga”, 1981, psl.248-250

oxuyub. O, 1918-ci ildə Bakı kommunasının yaradılmasının və şəhərdə hakimiyyətin bolşeviklərə verilməsinin qəti əleyhdarlarından biri idi. Sonralar, Bakı şəhər bələdiyyəsinin “demokratik Duma heyətindən” seçib təqdim etdiyi 34 nəfərdən ibarət siyahıya M.F.Podşibyakinin adı da daxil edilib və bu təqdimat əsasında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin 22 sentyabr 1918-ci il tarixli qətnaməsi ilə, Bakı şəhər Dumasının bir sıra digər üzvlərlə bərabər, onun da səlahiyyətləri təsdiq olunub.¹⁴ Azərbaycanda bolşevik işğalından sonra, M.F.Podşibyakinin siyasi repressiyaya məruz qalacağını aydın başa düşən V.Kreve həmkarına lazımi sənədləri düzəldib, onu “Litva vətəndaşı Mikolas Banyaviçyus kimi” Azərbaycandan çıxarıb özü ilə Kaunas apararaq ölümdən xilas edib.

1920-ci ilin iyununda konsul V.Kreve ailəsi ilə bərabər, Azərbaycanı həmişəlik tərk edərkən şəxsi kitabxanasının bir hissəsini həmkarı və dostu, yazıçı Abdulla Şaiqə bağışlayıb. A.Şaiqin vəfatından sonra onun oğlu, ədəbiyyatşünas alim, professor Kamal Talıbzadə (1923-2006) həmin kitabları Azərbaycan SSR EA Pəspublika Əlyazmaları Fonduna təhvil verib.¹⁵

V.Kreve gənclik şəhəri Bakıya olan məhəbbətini və Azərbaycana bəslədiyi hörmət duyğularını qəlbində Litvaya aparıb və bütün ömrü boyu yaddaşında yaşadıb. Sonralar Bakı realını məktəbi şagirdlərinin ona ötürdükləri hədiyyələri - üzərində V.Krevenin adı və soyadı monoqram üslubunda həkk edilmiş portsiqarı və üstündə rusca “Baku” sözü yazılmış kibrit qutusunu da bu məhəbbətin kiçik bir nişanəsi, ən əziz xatirə kimi həyatının sonunadək saxlayıb. Həmin hədiyyələr sonralar onun həyat yoldaşının Bakıdan apardığı Azərbaycan xalçaları ilə birgə, hazırda yazıçının Vilnüsdəki memorial mənzil-muzeyində orijinal eksponatlar kimi nümayiş olunur.

* * *

V.Kreve Vətənə qayıtdıqdan sonra Litvanın bir sıra dövlət və hökumət idarələrində çalışır, ictimai-siyasi təşkilatlara rəhbərlik edir, “Litva millətçilər birliyi” (“Lietuvių tautininkų sąjunga”) partiyasının və “Litva atıcılar ittifaqı” (“Lietuvos šaulių sąjunga”) hərbi-vətənpərvər təşkilatın rəhbərlərindən biri olur, ədəbi jurnallar, məcmuə və dərsliklər redaktə edərək çap etdirir, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplanılması, sistemləşdirilib təbliğ olunması sahəsində böyük işlər görür.

O, 1922-1939-cu illərdə Kaunas, 1939-1943-cü illərdə isə Vilnüs universitetlərində slavyan dilləri və dünya ədəbiyyatı üzrə professor vəzifəsində çalışıb, burada Humanitar elmlər fakültəsinin dekanı seçilib. Eyni zamanda, elmi təşkilatçılıq sahəsində fəaliyyət göstərən, 1941-ci ilin yanvar ayında Litva SSR Elmlər Akademiyasının yaradılmasında iştirak edib və həmin ilin aprelində bu Akademiyanın ilk prezidenti seçilib. Sonradan elm sahəsindəki xidmətlərinə görə Riqa Universitetinin fəxri doktoru və Roma Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü adına layiq görülüb.

II Dünya müharibəsi illərində V.Kreve və ailəsi bir yandan bolşeviklərin, digər tərəfdən isə alman faşistlərinin təqiblərinə məruz qalıb və həyatı üçün real təhlükələr yaranıb. Həyat yoldaşı yəhudi əsilli olduğuna görə, V.Kreve ilə xanımı 1941-ci ildə donos əsasında gestapo tərəfindən Vilnüsdə həbs edilib, istintaq olunaraq şəhər gettosuna aparılmaq üçün 4 gün həbsxanada saxlanılıb. Sonralar Vilnüs Universitetində alman dili müəllimi işləmiş filoloq

¹⁴ – Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920). Законодательные акты (сборник документов). Баку, издательство “Азербайджан”, 1998, стр.360-361.

¹⁵ – Vaqif Arzumanov. “Azərbaycan-Litva ədəbi əlaqələri”. Bakı, “Yazıçı”, 1979, səh. 35

İrina Reyngardayte-Vladimirovne (1914-1996) V.Kreve haqqında 1975-ci ildə qələmə aldığı xatirələrində həmin həbslə əlaqədar yazır ki, "...yazıçının arvadının Azərbaycandan olması əsas kimi göstərilərək, guya onun yəhudi olmadığını təsdiq edən sənədləri çox böyük bir çətinliklə əldə etmək mümkün olur və onları həbsxanadan buraxırlar".¹⁶

Amma bu, repressiya təhlükəsinin sovuşması demək deyildi. Bir müddət sonra Vilnüs Universiteti tələbələrini Vermaxt ordusuna səfərbər etməyə yardım göstərməkdən boyun qaçırdığına görə günahlandırılan professor V.Kreve faşistlərin qəzəbinə tuş gəlib və 1943-cü ilin ilk aylarında gestapo onu Polşadakı Ştuthof alman həbs düşərgəsinə aparmaq üçün çox axtarıb. Lakin o, Kaunasətrafı məntəqələrdə, eləcə də digər gözdənuzaq yerlərdə yaşayan qohum və tanışlarının yanında birtəhər gizlənərək xilas ola bilib.

V.Kreve həm müharibədən bir il öncə, həm də qarmaqarışlıq müharibə illərində müasir Litva ictimaiyyəti tərəfindən indiyədək birmənalı qəbul olunmayan bir sıra təzadlı siyasi addımlar atıb. Belə ki, o, 1940-cı il iyunun 15-də Litvanın Sovetlər İttifaqı tərəfindən işğalından sonra, Stalin emissarlarının səyləri sayəsində həmin il iyunun 16-dan iyulun 21-nə kimi qondarma Litva SSR Xalq hökumətində Baş nazirin müavini və eyni zamanda, xarici işlər naziri vəzifələrini yerinə yetirib. İyulun 1-də SSRİ xarici işlər naziri Vyacheslav Molotovla (1890-1986) Moskvada olmuş gecə danışıqlarından sonra isə Litvanın müstəqilliyini tam itirdiyini və bolşeviklərin ssenarisi əsasında Litvada "Xalq Seyminin" yaradıldığını gören V.Kreve bir az sonra bir aylıq "məzuniyyət" götürüb və bu yolla ölkənin "sovetləşmə prosesində" iştirak etməkdən boyun qaçıdırıb. Bununla belə, nə qədər təəccüblü görünsə də, o, 1940-cı ilin sonunda SSRİ Parlamentinə Litva SSR üzrə keçirilmiş qondarma seçkilərdə iştirak edib və 12 yanvar 1941-ci ildə SSRİ Ali Soveti Millətlər palatasına deputat "seçilib".

V.Kreve Litvanın Hitler Almaniyası tərəfindən işğalı dövründə də ziddiyətli hərəkətlər edib. Belə ki, 30 avqust 1942-ci ildə Kaunasda baş tutmuş məşhur mitinq zamanı özünün 1940-cı ildə "Litva Xalq hökuməti"ndəki fəaliyyəti ilə bağlı açıqlamalar verərək SSRİ rəhbərliyinə və onun Baltik dövlətlərində II Dünya müharibəsi ərəfəsində yeritdiyi işğalçı imperializm siyasətinə qarşı mətbu bəyanatlar verib, 14-15 iyul 1940-cı ildə marionet Litva Xalq Seyminə keçirilmiş saxta seçkilərin iç üzünü açan sərt siyasi çıxışlar edib.¹⁷ O, həm də buna görə, Qırmızı ordu 1944-cü ilin iyul ayında Kaunasa yaxınlaşanda bu dəfə Sovet həbs düşərgəsinə düşməmək üçün ailəsi ilə birgə Qərbə - Avstriyaya mühacirət etməyə məcbur olub.

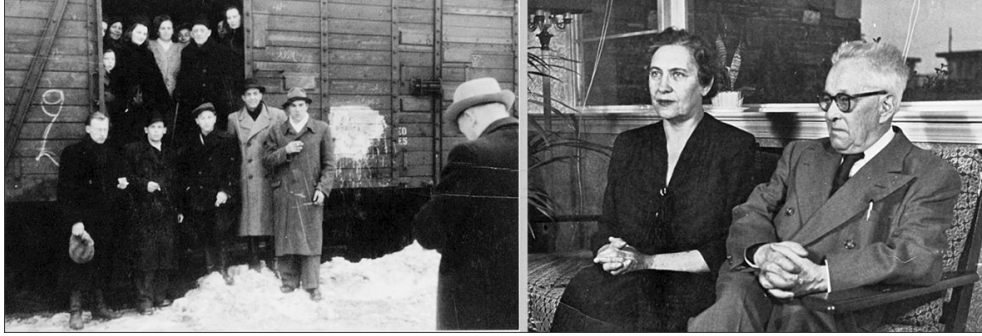
Professor V.Krevenin göstərilən ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə bağlı dramatik məqamlardan birini də xüsusilə vurğulamaq istərdik ki, Litva SSR Xalq Komissarları Sovetinin 1946-cı il yanvarın 18-də qəbul etdiyi 31a sayılı qərar əsasında onun adı Litva SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvlüyündən çıxarıldı, kitabları kitabxanalardan yığılıb və əsərləri tədris proqramlarından kənar edilib, özü isə SSRİ-də "Vətən xaini" elan olunub.

Yazıçı Avstriyadakı müharibə qaçqınları düşərgəsi Glasenbaxdan başlanan və iki aydan çox davam edən çətin, uzun və yorucu bir səfərdən sonra, Almaniya üzərindən keçərək, nəhayət, 1947-ci il aprelin 18-də Amerika Birləşmiş Ştatlarına gəlib və ömrünün sonuna qədər Pensilvaniya Universitetində slavyan dilləri və dünya ədəbiyyatı üzrə professor kimi mühazirələr oxuyub. V.Kreve 1954-cü ilin iyulun 7-də ABŞ-ın Pensilvaniya ştatının Springfild (Filadelfiya yaxınlığında) şəhərində ürək tutmasından vəfat edib.

¹⁶ – Vincas Krėvė-Mickevičius. Literatūra ir kalba, t. XVII. Vilnius, "Vaga", 1981, psl. 478

¹⁷ – Buv. Liaudies Vyriausybės ir Liaudies Seimo narių vieši pareiškimai. Kaunas, „Į Laisvę“, 1942.VIII.31. Nr.202 (363)

Bir qədər dissonans kimi səslənsə də, onun bu dünyadakı yürüşü ölümüylə sona çatmayıb, o böyük insanı və gözəl yazıçını son mənzilə aparan əbədiyyət yolu uzaq və qürbət eldə bitməyib. Ədib 1948-ci ildə Amerikadan Litvaya yolladığı məktubların birində yazıb: "...hələ də inanmaq istəyirəm ki, o xoşbəxt zaman gəlib yetişəcək və onda Litvaya qayıda biləcəyəm, orada - Subartonis kənd qəbiristanlığında, ata-anamın və əcdadlarımla yanında uzanıb əbədi dinclik tapacağam..."¹⁸

1. V.Kreve Avstriyadakı Glasenbax müharibə qaçqınları düşərgəsindən yük vaqonunda Münhen üzərindən ABŞ-a yola düşərkən (o, arxa sırada qapının ağzında durub). Zalsburq şəhər vağzal, 12 fevral 1947-ci il.
2. V.Kreve həyat yoldaşı Mariya Ona-Rebeka Mitskaviçene ilə birgə. ABŞ, 1952-ci il.

Belə ümid, nisgil və həsrət dolu istəklərini V.Kreve dost-tanışları ilə yazışmalarında dəfələrlə təkrar edib. Təəssüf ki, tale ona qarşı amansız olub, Litvanın dövlət müstəqilliyinin bərpa olunması çox gecikib və V.Kreve həmin günü görə bilməyib... Amma çox-çox sonralar olsa belə, onun nəşi həmişə bütün qəlbiylə can atdığı Vətəninə gətirilib...

* * *

V.Krevenin həyat və fəaliyyətinin Bakı dövrü bir yazıçı və dramaturq kimi onun yaradıcılığında ən məhsuldar illər hesab olunur. Belə ki, o, Litva ədəbiyyatının qızıl fonduna daxil olmuş bir sıra ünlü əsərlərini – “Şarunas” dramını, “Skirgayla” və “Kürəkən” pyeslərini, “Daynava diyarı qocalarının rəvayətləri” kitabını, “Küləşlə örtülmüş dam altında” adlı toplunu təşkil edən hekayələrin əksəriyyətini, “Səma və Yer oğulları” roman-epopeyasının böyük hissəsini və digər klassik əsərlərini məhz Bakıda yaradıb. V əsr hind şairi və dramaturqu Kalidasanın sanskrit dilindəki “Şakuntala” dramından rus dilinə tərcümələri də Kreve Bakıda ərsəyə gətirib. Hind-Avropa dilləri ailəsinə aid olan xalqların təşəkkül tarixi və etnik köklərilə bağlı araşdırmaları da burada davam etdirib, sonralar nəticə olaraq Kaunasda “Hind-Avropalılardan ilk vətəni” adlı sanballı elmi əsəri çap olunub.¹⁹

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, V.Krevenin Şərq mövzusunda əsərləri onun ədəbi irsində müstəsna yer tutur və kreveşünas alimlərin fikrincə, sənətkarın bütün yaradıcılıq xəzinəsinin ideya-fəlsəfi açarı hesab olunur. O əsərlərin bir qismi ədibin məşhur “Şərq hekayətləri” adlı kitabını təşkil edir.²⁰

¹⁸ – Albertas Zalatorius. “Vincas Krėvė: nebaigta monografija”. Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, psl. 515.

¹⁹ – V.Krėvė-Mickevičius. “Indoeuropiečių protėvynė”. Kaunas, Humanitarinių mokslų fakulteto leidybos, 1927, 146 psl.

²⁰ – V Krėvės raštai. X tomas. “Rytų pasakos”. Kaunas, 1930.

Bu topluya beş əsər daxildir. “Azərbaystan ölkəsi” hekayəti topluya daxil olan əsərlərdən biridir.

* * *

“Azərbaystan ölkəsi” hekayəti V.Krevenin Azərbaycan tarixi, milli-mənəvi dəyərləri, dini ayinləri, məişəti və təbiəti mövzusunda yaratdığı mühüm əsərlərdən biridir. Yüksək ədəbi məziyyətləri ilə fərqlənən bu hekayətdə dərin dini-fəlsəfi müddəalar yer alıb, milli varlığın təşəkkül tapması, etnik köklərin qorunub saxlanması və kimliyin yaşadılması ilə bağlı bir sıra vacib həyatı şərtləri ehtiva edən müddəalar ön plana şəkilib. Əsərlə bağlı bəzi mülahizələrimizi açıqlamaq istərdik.

Tədqiqatçıların fikrincə, “Azərbaystan ölkəsi” 1920-ci ilin aprelində müstəqil Azərbaycan Respublikasının süqutundan sonra yazılmış əsərdir. İlk dəfə 1921-ci ildə Kaunasda Litva Maarif Nazirliyinin nəşri olaraq buraxılan “Skaitymai” (“Qiraət”) adlı aylıq ədəbi-tənqidi jurnalın 3-cü sayında²¹ dərc edilib və povest kimi təqdim olunub (V.Kreve uzun müddət həmin jurnalın redaktoru olub). Daha sonra isə “Azərbaystan ölkəsi” V.Krevenin 1930-cu ildə Kaunasda çapdan çıxmış seçilmiş əsərlərinin 10-cu cildində nəşr olunub.

Əsər yazıçının bir çox digər əsərlərindən fərqli olaraq 1930-cu ildən sonra uzun bir zaman ərzində Litvada bir daha çap edilməyib. Yalnız ilk nəşrindən təxminən 90 il ötdükdən sonra - 2008-ci ildə ədibin Vilnüsədə buraxılmış “Pratyekabudda” kitabında “Azərbaystan ölkəsi” müstəqil Litvada təkrarən işıq üzünə görüb.²² Sovet Litvasında isə bu əsər V.Krevenin “Dumanda” romanı, “Tovlama” povesti, “Qadın” hekayəti, “Bolşeviklər” siyasi oçerki və daha bir neçə başqa kitabı ilə bərabər qadağan olunmuş əsərlər siyahısına salınıb. Ümumiyyətlə, Sovet dövründə V.Kreve başqa dillərə olduqca az tərcümə edilib və heç “Şərq hekayətləri” də digər dillərdə nəşr olunmayıb.

“Azərbaystan ölkəsi” Sovet Litvasından fərqli olaraq XX əsrdə xaricdə iki dəfə - 1954-cü ildə Çikaqoda “Terra” nəşriyyatında,²³ 1958-1964-cü illərdə isə V.Krevenin “Litva ensiklopediyası” nəşriyyatı tərəfindən Bostonda buraxılmış əsərlərinin V cildində litvaca çap olunub (səh.119-131).

Azərbaycan dilinə əsər 2005-ci ildə tərcümə olunub və “Ulduz” jurnalında dərc edilib (2006-cı il, №1). Yeri gəlmişkən, göstərmək istərdik ki, “Azərbaystan ölkəsi” V.Krevenin digər Şərq hekayətləri ilə birgə ilk dəfə ingilis dilinə də tərcümə edilib və 2018-ci ildə ABŞ-ın İndiana ştatının mərkəzi Indianapolis şəhərində çap olunub (tərcümə edən – Rimas Çernyus).²⁴

V.Kreve bu əsərində Azərbaycanı təbii şəraitinə görə fərqlənən, inzibati baxımdan sərhədləri təyin olunmuş və müstəqil coğrafi məkan əhatə edən bir ölkə kimi təqdim edir, beləliklə, Azərbaycan dövlətçilik tarixinin köklərinə toxunur. Bu, təkcə Litva-Azərbaycan ədəbi əlaqələrində yox, həm də Azərbaycan-Baltik mədəni illiqlərində mühüm əhəmiyyət kəsb edən məqamlardan biridir. Çünki, V.Kreve Baltik xalqlarının ədibləri arasında öz yaradıcılığında “Azərbaystan” sözünü yalnız sadə coğrafi yer adı (toponim) kimi yox, həm də məhz Azərbaycan türklərinin məskunlaşdıqları ərazi mənasında,

²¹ – “Skaitymai”. Mėnesinis literatūros žurnalas. Kaunas, Švetimo ministerijos leidinys, 1921 m., Nr. 3, psl. 102-115

²² – V.Krevė. “Pratyekabuda”. Rytų pasakos. Vilnius, UAB “Petro ofsetas”, 2008, psl.125-145; ISBN 978-9955-815-58-7

²³ – Vincas Krėvė. “Rytų pasakos”. Chicago, “Terra”, 1954 m. 216psl.

²⁴ – Vincas Krėvė. “Tales from the East”. Translated by Rimas Černius; illustrated by Agnė Juškaitė. Indianapolis, Indiana. IBJ Book Publishing, 2018, page 160. ISBN 978-1-939550-78-1

milli-mənəvi dəyərlərini və dini adət-ənənələrini yaşatdıqları məkan anlamında, azərlərə məxsus ölkə adı kimi işlədən ilk Baltik yazıçısıdır.

Əsərin adından da görünür ki, müəllif onu yazmazdan öncə Azərbaycan dilinin fonetikasi və morfologiyası ilə tanış olub, əsas nitq hissələrindən biri olan İsim və onun növlərini öyrənib, düzəltmə isimlərin əmələgəlmə və yazılış qaydalarını nəzərdən keçirib. Məhz bunun nəticəsidir ki, V.Kreve azərlərin (azərilərin yox!) yaşadığı özünəməxsus ərazinin coğrafi adını dəqiq göstərmək məqsədi ilə milli mənsubiyyət bildirən və samitlə bitən Azər sözüne yer bildirən - stan sözdüzəldici şəkilçisi artırıb, bu etnonim əsasında məkan əlaməti bildirən yeni düzəltmə xüsusi isim - "Azərstan" sözünün yaradılmasının morfoloji qaydalarına riayət edərək bu kəlməni əsərində ölkə adı olaraq işlədib. O, orijinalda əsərin adını Litva dilinin qrammatikasına uyğun şəkildə – as sonluğu artıraraq "Azerstanas" (Azerstan + as) şəklində yazıb. Bütün bunlar V.Krevenin ölkəmizin adına və mövzuya həm də bir dilçi alim kimi nə qədər böyük məsuliyyətlə yanaşdığını göstərir.

Əsərin adının Azərbaycan dilində səslənməsi ilə bağlı vacib linqvistik bir məqamı xüsusi qeyd etməyi zəruri sayırıq. Litva dilində hekayətin "Azerstano şalis" – "Azərstan ölkəsi" adlanmasına baxmayaraq, biz onu dilimizə "Azəristan ölkəsi" şəklində tərcümə etməyi daha düzgün saydıq. Çünki, Azərbaycan dilində düzəltmə isim şəkilçilərinin yazılış qaydalarına uyğun olaraq məkan mənalı isim düzəldən –stan şəkilçisi samitlə bitən sözlərə artırıldıqda, sözlərin son saitindən asılı olaraq, onun əvvəlinə ı, i, u, ü saitlərindən biri əlavə edilir (məsələn, dağ – Dağıstan, özbək - Özbəkistan, monqol – Monqolustan, kürd – Kürdüstan və s.).

"Azəristan ölkəsi" ilk növbədə, Azərbaycan tarixinə həsr olunmuş bədii əsər kimi maraq doğurur. Baxmayaraq ki, bu hekayətdə biz konkret və dəqiq tarixi faktlarla üzləşmirik və tarix burada, hətta qismən rəvayət halını alır, cərəyan edən hadisələrə isə yalnız milli-mənəvi dəyərləri yaşatmaq, dini və milli-etnik identikliyi qoruyub saxlamaq tələblərindən yanaşılıb qiymət verilir.

Əsərdə ümumi cizgilər çərçivəsində olsa da, Azərbaycanın İslamdan sonrakı tarixinin bir neçə mərhələsi aydın görünür. Yadelli işğalçılara qarşı zaman-zaman aparılan mübarizə, doğma torpaqların müxtəlif dövrlərdə işğal edilməsi, nəticədə xalqın verdiyi maddi və mənəvi itkilər, çəkdiyi əzab-əziyyət, qəsbkarların Azərbaycanda törətdikləri vəhşiliklər hekayətdə koloritli şəkildə təsvir olunur və çox inandırıcı bir dillə təqdim edilir.

"Azəristan ölkəsi"ndə ermənilərin Azərbaycana köçürülməsi ilə bağlı inandırıcı bədii boyalarla işlənmiş səhnələr də yer alıb. Həmin səhnələr rəvayət janrında yaradılmasına baxmayaraq real hadisələrin bədii inikası olaraq bir sıra Rusiya müəlliflərinin XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində çapdan çıxmış və Qarabağın tarixinə bu və ya başqa şəkildə aidiyyəti olan əsərləri ilə müəyyən mövzu yaxınlığı təşkil edir.

XIX əsrdə ermənilərin Azərbaycana hansı ictimai-siyasi şəraitdə köçürülməsi və gəlmə xalq olaraq burada məskunlaşdırılması ilə bağlı olayları təsdiq edən tarixi mənbələr, faktlar çoxdur. Bu barədə o dövrdə əsasən, rus müəllifləri - A.S.Qriboyedov, S.Qlinka, İ.K.Kanadpev, A.Frenkel, M.S.Mayevski, V.L.Veliçko, N.N.Şavrov və başqaları rəsmi raportlar, analitik hesabatlar, tarixi icmallar və müxtəlif səpkili qeydlər yazıblar. Beləliklə, Qafqazda etnik münasibətlərə aid bəzi araşdırmalar aparılıb və tarixi-publisistik əsərlər yaranıb. Ancaq XX əsrin əvvəllərinə qədərki Qərb ədəbiyyatında bu mövzulu bədii əsərlər yoxdur. Odur ki, V.Kreve sözügedən mövzunu Baltik xalqları ədəbiyyatında ilk dəfə işləmiş Litva yazıçısı kimi Avropa ədəbiyyatı tarixinə daxil olub. Həm də buna görə onun "Azəristan ölkəsi" hekayəti

göstərilən mövzunu qismən ehtiva edən nadir əsər olaraq müstəsna əhəmiyyət daşıyır.

“Azərbaystan ölkəsi” sifət erməni-azərbaycanlı münasibətlərinə həsr olunmuş əsər deyil. Lakin əsərdə bir çox qəsbkar xalqların çiçəklənən məmləkəti necə soyub-talan etmələrini sərgiləyən səhnələrlə yanaşı, ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına gəlməsi və onların burada törətdikləri fitnəkar əməlləri göstərən hadisələr çox canlı və yadda qalan bədii təsvir vasitələri ilə, ürək ağrısı və yüksək sənətkarlıqla əks olunub. V.Kreve bu əsərində böyük bir ustalıqla ermənilərin ümumiləşdirilmiş tipik antihumanist obrazını yaradıb.

Müəllif həm də orijinal bədii cizgilərlə, dolğun və inandırıcı məcazlarla, müxtəlif həyati epizodları təqdim etməklə və çeşidli bədii priyomlarla erməninin pərdə arxasında gizlənmiş riyakar üzünü zərgər dəqiqliyi ilə açaraq, böyük fırça ustası təkməl məxsusi çalarlarla, bənzərsiz üsullarla və heyretəməz bir dəqiqliklə onun adekvat portretini çəkib. Həmin portretin bəzi cizgilərini səciyyəvi misallar qismində V.Krevenin öz sözləri ilə oxucuların diqqətinə çatdırmaq istədik:

“...Allah Azərbaycan ölkəsinə xalis şeytan oğlunu, Yer üzünün nanəci və alçaq varlığını, ürəyi qurdlu və dirmixə oxşayan əlləriylə hər şeyi qamarlayıb özünə yığan erməniyi göndərdi. Erməni Azərbaycan ölkəsinə öz arşını, çəki daşları və yekə qapan tərəziylə gəlir, özüylə batman, girvənkə və misqal götürür, öz çanağını, satıl və sərniciyi gətirir. Hamısının da ölçüləri saxta idi. O, hər kəsə nə ölçürdüsə, ona külli miqdarda ziyan vururdu, kimə nə çəkirdisə, onu da gözlərinin içinə baxa-baxa aldadıb böyük zərəərə salırdı.

Ermənilər Azərbaycan ölkəsində guya dost kimi məskunlaşdılar. Ancaq ikiüzlü olmalarını, yalan və hiylə qurub əl altından iş görmək və kürəyə xəncər sancmaq məharətlərini gizlin saxlayırdılar. Nə vaxt ki, ermənilər qeyri-ermənilərlə duz-çörək kəsir, kirvəlik edir, onlara guya mehribanlıq göstərir və nəvazişlə baxırdılar, xoş sözlər danışır, məhz o vaxt ermənilər həmin adamlara – onların lənətə gəlmiş cinsinə mənsub olmayanların hamısına – hər hansı bir pislik və yamanlıq etmək barədə düşünürdülər.

Azərbaystan ölkəsində ermənilər o qədər törəyib artdılar ki, daha neçə baş olduqları bilinmirdi, sayı-hesabları məlum deyildi, özləri də hamılıqla indi olduğu kimi, o vaxtlar da camaatı aldadı-aldadı dəllalliyə edirdilər. Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə orta qardaş idilər, yalnız yad əməyi hesabına yaşayır və haram çörək yeyirdilər, başqalarının əzab-əziyyəti sayəsində dolanırdı və özgə göz yaşlarını su əvəzinə içirdilər.

Lakin Azərbaycanın bədbəxt oğulları erməni hiyləsini çox gec başa düşdülər. Belə ki, onlar əvvəlcə ermənilərlə dostlaşdılar və ticarət etməyə başladılar, ermənilərlə alverə girişmiş varlılar qısa müddətdə müflisləşdilər, ortabablar lüt-üryan qaldılar, arıq və cılız canlarından başqa heç nəyi olmayan dilənçi gününə düşdülər. Bütün sərvətlər və dəyərli hər nə vadısa ermənilərin əlinə keçdi, Azərbaycan oğullarının məkri erməniləri yedirtmək üçün əzab-əziyyət və alın təriylə becərdikləri torpaqdan savayı heç nəyi qalmadı...”²⁵

Qeyd edək ki, bir sıra rus yazıçıları və başqa millətlərdən olan bəzi müəlliflər əsərlərində ermənilərin iç üzünü açıb göstərən ayrı-ayrı misralar qoşublar, kiçik səhnələr yaradıblar, xırda epizodlar qələmə alıblar. Lakin V.Krevedən fərqli olaraq, onlar erməni xislətinin cizgilərini “Azərbaystan

²⁵ – V.Kreve. Əsərləri. 10 cildə. Kaunas, 1930-cu il, X cild, səh. 131-155 (Litva dilində).

ölkəsi”ndə olduğu kimi erməni-azərbaycanlı qarşıdurması kontekstində çəkməyiblər.

Əsərdən görünür ki, V.Kreve erməni-azərbaycanlı münasibətlərini dərinlən öyrənmiş, ermənilər haqqında müxtəlif müəlliflərin ona qədər qələmə aldıkları tarixi-publisistik yazılarla yaxından tanış olmuş və bəlkə də, onlardan yaradıcı şəkildə bəhrələnmişdir. Bu fikrin təsdiqə, həm qarşılıqlı ədəbi təsir faktı kimi, həm də müqayisəli ədəbi əlaqələr baxımından V.Krevenin "Azərbaycan ölkəsi" əsəri ilə rus şairi, dramaturq, publisist və qafqazşünas araşdırmaçı Vasili Lvoviç Veliçkonun (1860-1904) təxminən həmin dövrdə yazılmış "Dağlarda" ("В горах") adlı şeiri arasında mövzu və ideya səsleşməsini misal göstərmək istədik. Rus müəllifi şeirində rusların sayəsində Azərbaycana gətirilən erməniləri qoca Musa kişinin dilindən "qara ilan" adlandıraraq sonda yazır:

*...И продолжал со злобною тоской:
"Все в их руках! Тутъ пьянства и разврата,
Слышал ли ты? Ведь не было когда-то!
На молодежь рукой теперь махни!
А даты кем блюдутся в наши дни?!
А кто виной?! Армяне! Все они!
Все в их руках: и предков наших кости,
Богатство, власть! Хозяева земли!..
Вы их сюда пустили, привели -
И мы рабы, а вы здесь только – гости!!!"²⁶*

Tərcüməsi:

*O acı gülüşlə davam elədi:
"Hər şey əlinizdə! Nə vaxtsa burda
əyyaşlıq, sərxoşluq olub – duyduzmu?
İndi cavanlar da əvvəlki deyil...
Müqəddəs dinlər də unudulubdu.
Günahkar, əlbəttə, ermənilərdir,
Hər şey əllərində! Məzar yurd yeri...
İndi hakimdirlər onlar hər şeyə.
Onları siz bura buraxmışınız –
Biz quluq, siz isə gedəsi qonaq!!!"²⁷*

Qeyd etmək lazımdır ki, V.Kreve erməni-azərbaycanlı təzadlı münasibətləri ilə bağlı tək cə "Azərbaycan ölkəsi" əsərində ədalətli mövqedən çıxış etməyib, ümumiyyətlə, həyatda da "erməni məsələsində" ardıcıl şəkildə eyni xətt yürüdüb. Məsələn, onun yaxın dostu, Litva yazıçısı Lyudas Gira (1884-1946) 1913-cü ildə Bakıya - V.Kreveyə məktub yazaraq Vilnüsə buraxılan "Göy qurşağı" ("Vaivorykštė") adlı jurnalda çap olunmaq üçün erməni əlifbasının 1500 illik yubileyi münasibətilə ondan bir məqalə yazmağı xahiş edir. Məktubda ermənilər "orijinal mədəniyyəti olan qədim xalq" kimi təsnif olunsalar da, dünya ədəbiyyatının gözəl bilicisi olan V.Kreve bu barədə Bakıdan həm litvalı həmkarına yazdığı cavab məktubunda (11 noyabr 1913-cü il), həm də keçmiş şagirdi, sonralar erməni yazıçısı kimi tanınacaq Tıqran

²⁶ – ВеличкоВасилий Львович. "Арабески", Санкт Петербург, 1904 г., стр. 34-36

²⁷ – Tərcümə Səlim Babullaoglundur.

Axumyana (1894-1973) ünvanladığı məktubda “təəssüflə” bildirirdi ki, “erməni ədəbiyyatı haqqında heç nə bilmədiyi üçün o cür bir məqaləni yazmağa imkanı yoxdur”.²⁸ Kim bilir, bəlkə də, o vaxt V.Krevenin beynində “Azərbaystan ölkəsi” hekayətində “Əzrayılın Azərbaycana gətirdiyi ermənilərlə” bağlı təsvir edilmiş hadisələr dolanır, təxəyyülündə artıq o səhnələrin ilk variantları cızılırdı...

Təbii ki, buna qədər Litva ədəbiyyatına xas olmayan mövzuda və Şərqi üslubunda yazılmış “Azərbaystan ölkəsi” kimi güclü əsər barədə müasir Litva ədəbiyyatşünaslığında ədəbi mübahisə doğuran fikir və nəticələr də mövcuddur. Əsasən, Azərbaycanın qonşu xalqlarla dini və millətlərarası münasibətlər prizmasından işıqlandırılan həmin mübahisəli fikirlərin çoxu, tanınmış ədəbiyyatşünas alim, V.Kreve yaradıcılığının gözəl bilicisi və istedadlı araşdırıcısı, professor Albertas Zalatoryus (1932-1999) tərəfindən yürüdüldür. Məsələn, onun fikrincə “...bu hekayəti danışan müsəlmanı (azərbaycanlı - M.H.) V.Kreve əsərdə olduqca dardüşüncəli və kateqorik bir surət kimi təsvir edib. Müsəlmanın sözlərində digər xalqlara qarşı, başqa dini inancları qonşulara - ermənilərə, ruslara, gürcülərə, ümumiyyətlə, Allahı tanımaq istəməyən və onun buyurduğu qayda-qanunlara əməl etməyən hər kəsə qarşı böyük bir nifrət duyulur... Lakin biz o müsəlmanın hekayətini, ələlxüsus, onun dini və milli-etnik münasibətlər barədə etdiyi ümumiləşdirmələri heç bir halda müəllifin şəxsi mövqeyi kimi qəbul etməməli, o surəti müəlliflə eyniləşdirməməliyik...”²⁹

Hekayətin həm məzmunu, həm də ideyası ilə heç cür adekvat olmayan və tədqiqatçının obyektivliyini şübhə altında qoyan belə fikirlərdən açıq-aydın görünür ki, litvalı professor bu yolla V.Kreveni əsərindəki qabarıq etnik surətlərə və sərt ümumiləşdirmələrə görə “Azərbaystan ölkəsi”nin qonşuluğunda yaşayan xristian xalqların gözü qarşısında bir növ “təmizlə çıxarmağa” çalışır. Lakin erməni, gürcü və rus qəsbkarları ilə yanaşı, V.Krevenin hekayətdə “həmşəri” etnonimi altında eynilə qəddar işğalçılar kimi təsvir etdiyi farsları - azərbaycanlıların müsəlman qonşularını professor A.Zalatoryus öz məqaləsində nədənsə heç bir yerdə xatırlatmır. Görünür, bunu o məqsədlə edir ki, “azərbaycanlıların xristian qonşularına bəslədiyi böyük nifrət hissləri” ilə bağlı şişirdib irəli sürdüyü qondarma formulu “dini tolerantsızlıq” paradigması ilə əsaslandırma bilsin. Monoqrafiyanın müəllifi həm də “unudur” ki, müxtəlif əsrlərdə Litvanı viran qoyub əsarət altına almağa gəlmiş işğalçı yadelliləri, o cümlədən Tevton dini cəngavərlər ordeninin alman döyüşçülərini vətənsəver litvalıların özləri də heç vaxt gül-çiçək və sayğı ilə qarşılamayıblar. Ələlxüsus səlib yürüşləri dövründə...

V.Krevenin Azərbaycan tarixi və mədəniyyətinə, milli adət-ənənələri və xalq məişətinə göstərdiyi böyük maraq, ümumiyyətlə, yazıçının Azərbaycana bəslədiyi hörmət hissləri, səmimi duyğuları onun “Azərbaystan ölkəsi” əsərində həm emosional şəkildə, həm də yüksək bədii səviyyədə ifadə olunub. Əsərdən aydın görünür ki, V.Kreve azərbaycanlıların həyat tərzini, xarakterini və əhval-ruhiyyəsini yaxşı öyrənib və lap yaxından duyub. Əsərdə hekayət ikinci şəxsin - “Azərbaystan ölkəsi”nin bir dindar sakini adından olduqca zəngin bir dildə, yad-daqlan üslubda danışılır. V.Kreve həmin şəxsin danışığına müvafiq temperament və milli çalarlar vermiş, hətta onun danışığı tərzini, and içməsinə belə fərdiləşdirmişdir. Həmin hekayətçi şəxs öz danışığında Azərbaycan dilindəki fonetik etnonimləri (gürcü, həmşəri, urus, gəvür), dini şəxsiyyətləri bildirən xüsusi və ümumi dini-mifoloji isimləri (Allah, Məhəmməd Peyğəmbər, Şeytan,

²⁸ – Vincas Krėvė-Mickevičius. Literatūra ir kalba, t. XVII. Vilnius, “Vaga”, 1981, psl. 75.

²⁹ – AlbertasZalatorius. “Vincas Krėvė: nebaigta monografija”. Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, psl. 218-219.

Əzrayıl, Ədəm bağları, divlər), coğrafi toponimləri (Məkkə, Mədinə, Kərbəla, Məşhəd, Muğan düzü), İslam dininin termin və məhfumlarını (Quran, məscid, minarə, şəriət, namaz, molla, şeyx, müəzzin), bitki və meyvə adlarını (palma, tut ağacı, əncir, heyva, hulu, şaftalı), ətraf mühitlə bağlı ifadələri, məişət sözlərini, bayram və insan adlarını (qır, çuxa, aul, Novruz bayramı, Allah-yarxan) el dilində olduğu kimi, yəni orijinal şəkildə işlədir.

Bunlardan əlavə, "Azərbaystan ölkəsi"ndə Qurandan gətirilmiş kəlamlardan da yerli-yerində istifadə olunur ki, bu da əsərin dini-psixoloji təsir qüvvəsini və emosional effektini nəzərəçarpan dərəcədə gücləndirir. V.Kreve həm də bu əsərində "Bismillahir-rəhmanir-rəhim", "La ilahə illəllah və Məhəmmədün rəsulüllah", "Allahu əkbər", "Allahu Alim" və digər surələri Qurandan Litva ədəbiyyatına ilk dəfə gətirərək onların mənasını açıqlamış yazıçı kimi çıxış edir.

Əsərin dilinə "hopdurulmuş" bütün bu milli çalar və xüsusiyyətlər, milli-etnik zəminlə bağlı təsvir olunan adət-ənənələr, dini ayinlər, hər addımda duyulan milli ruh, Şərq ədəbiyyatına xas bədii təsvir üsulunda işlənmiş milli psixoloji xarakterlər - bunların hamısı, yerli təbiət lövhələri və tarixi hadisələrlə vəhdətdə təkrar olunmaz Azərbaycan koloriti yaradır, əsərə yaddaşa rahat həkk olunan Azərbaycan doğmalığı gətirir.

Deyənlərə istinadən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, "Azərbaystan ölkəsi" V.Krevenin Azərbaycan tarixinə və etnokulturoloji dəyərlərinə yaxından bələd olaraq onları sayğı ilə tanıdıb yaymağın gözəl nümunəsidir. Hətta deyərdik ki, əsər V.Krevenin Azərbaycanla mədəni tellərlə möhkəm bağlılığını əks etdirən və bədii dillə təsvir olunan monumental bir tabludur, onun Azərbaycan xalqına bəslədiyi hörmətin yüksək ifadəsi, Azərbaycanın dirçəlişinə həsr etdiyi Şah nəğmə, istiqlalına məhəbbətlə qoşduğu və vurğunluqla oxuduğu əzəmətli bir Himndir...

* * *

V.Krevenin başqa əsərlərində də Azərbaycan ədəbiyyatı və folkloru ilə səsleşən məqamlar çoxdur. Ələlxüsus yazıçının "Qadın" əsəri ilə Hüseyn Cavidin (1882-1941) "İblis" dramı arasındakı mövzu yaxınlığı, genetik qohumluğu olmayan tipoloji oxşarlıqlar və digər ədəbi paralellər bunu çox aydın şəkildə göstərir. Bu əsərlərdə qaldırılan və insanlığı həmişə düşünməyə sövq edən oxşar dünyəvi ideyalar, ümumbəşəri problemlər, taleyüklü fəlsəfi suallar və onların həllini bənzər süjetlər və obrazlar vasitəsilə fərqli janrlarda, müxtəlif bədii üsullarla tapmaq cəhdləri, hətta V.Kreve və H.Cavidin oxşar həyat faciələri, bu iki böyük milli yazarı bir-birinə mənən yaxınlaşdıran amillərdir.

V.Krevenin "Daynava diyarı qocalarının rəvayətləri" kitabına daxil olan "Qartal haqqında nəğmə" rəvayəti də Azərbaycan xalq ədəbiyyatı motivləri əsasında yaradılmış məşhur əsərlərdən biridir. Həm də Şərq ruhunda yazılmış bu gözəl rəvayət Litva ədəbiyyatı məkanına olduqca təbii şəkildə daxil olaraq ədəbi camiə tərəfindən elə qəbul edilib ki, V.Kreve ədəbi istedadının ən sadıq pərəstişkarları "Qartal haqqında nəğmə"dən bir çox parçaları bu gün də əzbərdən söyləyirlər...

* * *

V.Kreve xalqımızın etnokulturoloji dəyərləri ilə maraqlanmaqla bərabər, həm də ümumən türklərin qədim etnik tarixinə aid bir neçə araşdırmalar

aparıb. Belə ki, o, "Hind-avropalıların ilk Vətəni" adlı elmi monoqrafiyasında³⁰ digər məsələlərlə yanaşı, qədim Hind-Avropa xalqlarının mənşəyi və onların Şərqdən Qərbə köç yollarını tədqiq edərək Xəzər xaqanlığını, Türküstan tarixi-coğrafi regionunu, o cümlədən Şərqi Türküstanın Uyğur ölkəsini, Qaşqar vahəsini, Yarkand məmləkətini, Əfqanıstanın Herat provinsiyasını, antik Baktriya ölkəsini, Xorasan və Mazandaran əyalətlərini tədqiqat obyektləri kimi çalışmalara cəlb edərək Turan irqi barədə mülahizələr söyləyib.³¹ Litvalı müəllif Qafqaz Albaniyası adının mənşəyi ilə bağlı hipotezlər də irəli sürüb.³²

V.Krevenin monoqrafiyasında balt etnik qruplarının etnogenezi və ilk vətənlərinin tarixi ilə bağlı Orta Asiya, Əfqanıstan, İran və Qafqaz tarixi kontekstində gündəmə gətirdiyi bir neçə linqvistik nəzəriyyə çox-çox sonralar - XX əsrin 70-80-ci illərində Hind-Avropa dillərinin müqayisəli tarixi dilçilik (lingvistik komparativistika) sahəsi üzrə məşhur şərqsünas və qafqazsünas alimlər olaraq tanınmış Vyaçeslav İvanov (1929-2017), Tamaz Qamkrelidze (1929) və Sergey Starostin (1953-2005) tərəfindən inkişaf etdirilmiş, Hind-Avropa dillərinin balt qrupunda və Qafqaz dillərində izoqloslar təşkil edən bəzi əlamətlər üzə çıxarılmış və konkret nümunələrlə əsaslandırılmışdır.³³

Ümumiyyətlə, V.Krevenin yaradıcılığını geniş anlamda Şərq bulaqlarından qaynaqlanan bol sulu Litva çayına bənzətmək olar. Onun Şərq mövzulu əsərləri həm də Qərb-Şərq mədəniyyətlərarası dialoqu kontekstində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. V.Kreve bu əsərləri ilə Litva mədəniyyəti tarixində ilk dəfə olaraq Litva ədəbiyyatının dünya ədəbiyyatının tərkib hissəsi, dünya ədəbi prosesi-nin tamhüquqlu iştirakçısı olduğunu göstərib. Bunu litvalı ədibin Azərbaycan mövzusunda yaratdığı əsərlər - "Azərbaycan ölkəsi", "Qartal haqqında nəğmə", "Çarpışan qüvvələr" və "Bolşeviklər" barədə də demək mümkündür...

* * *

V.Kreve sadə litvalılar arasında bütün dövrlərdə yüksək qiymətləndirilən, xatirəsi həmişə əziz tutulan və çox sevilən əsl milli yazıçıdır. 1990-cı il martın 11-də Litvanın dövlət müstəqilliyi bərpa olunduqdan sonra, qədərbilən litvalılar V.Krevenin adını layiq olduğu elmi-ictimai və ədəbi mövqələrdə bərpa etməyə başladılar. Yazıçı son arzusuna da çatıb. Belə ki, 1992-ci ilin oktyabrında onun vəsiyyəti yerinə yetirilib, V.Krevenin və həyat yoldaşı Rebekkanın nəşləri uzaq Amerikadan Litvaya gətirilib, doğma Subartonis kəndinin məzarlığında qumsal torpağa - bu dəfə azad ata yurduunun qoynuna tapşırılıb. Beləliklə, V.Krevenin yer üzərindəki yürüşü, onun özünün istədiyi kimi, doğma Litvasında başa çatıb. Yazıçının qızı Ona-Aldona Moşinskene (1914-2005) isə 2005-ci ilin dekabrında Filadelfiyada (ABŞ) 91 yaşında vəfat edib və vəsiyyətinə əsasən onun da nəşi Litvaya gətirilərək 2006-cı il iyunun 30-da ata və anasının əbədi uyuduğu məzarlıqda dəfn edilib.

24 oktyabr 1988-ci ildə Litva SSR Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti V.Kreyevə akademik elmi rütbəsini qaytarıb, hazırda Akademiyanın böyük iclas zalını onun barelyefi bəzəyir. Kaunasdakı Böyük Knyaz Vitautas adına Universitetin Humanitar elmlər fakültəsinin 322-ci auditoriyası 2002-ci ildən

³⁰ – V.Krėvė-Mickevičius. „Indoeuropiečių protėvynė“. Kaunas, Humanitarinių mokslų fakulteto leidybos, 1927.

³¹ – Ibid. psl. 110

³² – Ibid. psl. 25

³³ – Древний Восток. Этнокультурные связи (сборник статей). Москва, "Наука", 1988 г., 344 стр.

V.Krevenin adını daşıyır, 1989-cu ildə Varena rayonu Merkine qəsəbə gimnaziyasına V.Krevenin adı verilib və 1994-cü ildə bu məktəbin həyətində yazığının abidəsi ucaldılıb. 1989-cu ildən Kaunas şəhəri Daynava mikrorayo-

1.V.Krevenin Subartonis kəndindəki ev muzeyi.

2.V.Kreve və onun ailə üzvlərinin məzarı. Subartonis kənd qəbristanlığı, 2006-cı il.

nundakı xiyabnlardan, həmçinin Varena şəhərindəki baş küçələrdən biri V.Krevenin adını daşıyır. V.Krevenin Filadelfiyadan gətirilən arxivi və şəxsi əşyaları onun Vilnüsə 1997-ci ildə açılmış ev muzeyində saxlanılır. Bu muzeydə onun həyat və yaradıcılığının Azərbaycan dövrünə aid eksponatlar ayrıca stend təşkil edir...

* * *

Beləliklə, görüldüyü kimi, V.Krevenin Azərbaycanla əlaqələri çoxyönlü və məhsuldar olub. O, bununla da, Litva-Azərbaycan çoxəsrlik ədəbi-mədəni və ictimai-siyasi əlaqələri tarixinə yeni səhifələr yazıb, xalqlarımız arasındakı münasibətlərin inkişafına qiymətli töhfələr verib, Azərbaycan mədəniyyəti qarşısında müstəsna xidmətlər göstərib.

Bir sözlə, V.Kreve tarixi, ədəbi-mədəni və ictimai-siyasi əlaqələrimiz məkanında çox uzaqlardan görünən bir Xan çinardır desək, yanılmarıq...

Mahir HƏMZƏYEV
Litva Azərbaycanlıları Cəmiyyətinin sədri,
Litva Respublikası Hökuməti yanında Milli İcmalar
Şurasının üzvü,
Dünya Azərbaycanlılarını Əlaqələndirmə Şurasının üzvü,
Azərbaycan-Baltik ədəbi-mədəni və ictimai-siyasi
əlaqələrinin tədqiqatçısı

Bakı - Vilnüs – Bakı, 2006-2019-cu illər